

Ս Ի Օ Ն

Ա Մ Ս Ա Գ Ի Ր

ԼՋԳԼՅԻՆ, ԲԱՆԸՍԻՐԱԿԱՆ, ԳՐԱԳԻՏԱԿԱՆ
ԵՒ ԴԱՂԱՅԻՆԱԿԱՆ

ԼՈՒԼՋԻՆ ՏԵՐԻ

ՅԵՐՈՒՍԱԼԵՄ

Ի ՏԳԱՐԱՆԻ ՍՐԲՈՑ ՅԱԿՈՎԲԵԱՆՑ

1866

Ա Մ Ս Ա Գ Ի Ր

ԸՋԳԸՅԻՆ, ԲԸՆԸՄԻՐԸԿԸՆ ԵՒ ԳՐԸԳԻՏԸԿԸՆ

ԱՌԱՋԻՆ ՏԱՐԻ. ԹԻՒ 5.

ՀՐԶԱՆ ՄԻԱՄԵԱՅ

ՄԱՅԻՍ 1866

ԳՐԱԳԻՏԱԿԱՆՔ

ԵՓՐԵՄ ԿԸԹՈՒՂԻԿՈՍ ՍՐՍՈՅ

ԱՂԳԱՅԻՆ գրականութիւնը, որ ազգի մի մտաւորական և բարոյական հոգւոյն պատկերը կը նշանակէ, սերտ յարաբերութեամբ կապուած են նոյն ազգին քաղաքականութեան հետ, այնպէս որ քաղաքականութենէ զուրկ ազգ մի զուրկ է նաեւ գրականութենէ։ Այս ճշմարտութեանս մեզ կը վկայեն իւրաքանչիւր ազգաց պատմութիւնները, ուր կը տեսնենք որ տէրութեան մի ծաղկած ու խաղաղութեան ժամանակ, երբ իւր ղէն քերուին ուժը թշնամեաց դէմ բռնեցընելու հարկ չէ եղած, տուած է բոլոր ուժը գրականութեան եւ լեզուին բարգաւաճելուն, և նոյն միջոցին յերեւան ելած են զանազան մատենագիրներ, պատմաբաններ, գիտ-

նականներ, քաջալերութիւն գտնելով իրենց տէրութեանը կողմէն։ Իսկ երբ երկարատեւ պատերազմներ և օտար յարձակումներ վերայ դալով խաղաղութիւնը տեղի տուած է այն սառնամաններէն, մատենագրութիւնն ալ ինկած ու մոռցուած է։

Այնը կը հաստատեն նաեւ մեր առհմային պատմութիւնք։ Երբ Ալեքսանդր Մակեդոնացի սահմանակից պետութեանց կողմէն անկասկած խաղաղութեան մէջ կը թագաւորէր, ձեռքը երկնցուց Ս. Մեսրոպին և Ս. Սահակին, և անմիջապէս հայկեան դպրութեան առաջին դարը սկզբնաւորեցաւ, որոյ պատմութիւնը հանրաժանօթ է բոլոր ազգիս։ Ազգային հրապարակական դպրոցներ բացուե-

յան արքունի հրամանաւ, և սուրբ վարդապետաց հսկողութեն ու վարժապետութեան ներքեւ : Թէպէտ եւ խաղաղութիւնը երկար չտեւեց ու պարսկական կրօնամոլութիւնը Հայաստանը տակն ու վերայ ըրաւ, այսու ամենայնիւ ազգային դպրութիւնը արդէն հաստատ կերպիւ ծաղկած ըլլալով, որքան որ աւելի յառաջագիմութիւններ չուցուց⁽¹⁾, բայց մնաց նոյն վիճակին մէջ բաւական ժամանակ, այս տարբերութեամբ միայն, որ հրապարակական դպրոցները վանքերու մէջ փոխադրուեցան և գիտութիւնն ու ուսմունքը մենավաճառութիւն եղաւ եկեղեցականաց ձեռք : Եւ թէպէտ ժամանակ ժամանակ ընտիր աշակերտներ իրեն հետեւող ունեցաւ, բայց ոչ և մշակողներ : Վասն զի հետագայ դարերու մատենագրութեանց մէջ ի զուր կը փնտռեմք նախնեաց գրչութեան պարզ ու միանգամայն վեմ ու քաղցր ոճը, այլ երթալով ինչաւ ազգային դպրութիւնը իւր նախնական հեղինակութենէն ու հոգեւորնչ ազդեցութենէն : Եւ այս վիճակը եկաւ հասաւ մինչեւ Ռուբինեաց հարստութիւնը, որ ոսկեղէն Բ. դարու ծնունդ տուաւ, եւ առաջին սուրբ թարգմանչաց՝ իրաւամբք յաջորդեցին Ներսիսեան եւ Գրիգորեան Պահլաւունիք եւ այլք բազումք : Եւնոց ժամանակ տոհմային գրականութիւնը կրկին փայլ առաւ, եւ գրեթէ առաջիններուն ոգւովը սկսաւ մշակուիլ և նոր թարգմանութիւններով եւս ճոխանալ զանազան մեկնութեանց և վիպաբանութեանց հայերէն լեզուի փոխարկուելով :

Սակայն գիտութեանց այս երկրորդ դարը թէ՛ երկար չտեւեց և թէ՛ առաջնոյն ազդեցութիւնը և աջողութիւնը չունեցաւ. վասն զի Ռուբինեան հարստութիւնը՝ ի բաց առեալ ամենափոքրիկ ժամանակ մի խաղաղութեան, բարբարոս ազգաց սուրերուն ու թուրերուն տակ ծնաւ կեցաւ ու մարեցաւ : Վասն որոյ ազգային դպրութիւնն ալ անոր քաղաքական քաղաքական վիճակելով՝ անկէ առաջ խանգարեցաւ ու գրեթէ ոչոնչացաւ : Սրբազան թարգմանչաց, ճարտարախօսից, վիպասանից յաջորդեցին տեղ տեղ և դարձեալ վանքերու մէջ մի քանի աննշան վարդապետք և հետեւակ մատենագիրք, որոնք բոլորովին զրկուելով առաջին և վերջին թարգմանչաց ընտիր ճաշակէն, խանգարեցին բոլոր լեզուն, օտարոտի անհարազատ բացատրութիւններով, ինչպէս յայտնի կ'երեւի տասն և եօթներորդ և տասն և ութերորդ դարուն մէջ անհամար թարգմանութեանց և հեղինակութեանց մէջ : Եւս խանգարման գլխաւոր պատճառ մի եւս եղած է Ռենիթօրաց ժամանակ անոնց հայերէն լեզուն հարեւանցի սորվելով ու լատինաբան ոճով գրած անճոռնի երկասիրութիւնները, որոնք տակաւ առ տակաւ տարածեցաւ ազգին մէջ, և հաղիւ ուրեմն տասն և իններորդ դարը վերայ հասնելով վախճան տուաւ ազգային լեզուին իսպառ խանգարմանը : Սկսան դարձեալ վանքերուն մէջէն քաղաքներու մէջ փոխադրուիլ ուսմունքն ու գիտութիւնը. նոր թարգմանութիւններով առաջին և երկրորդ ոսկի դարերու հայկական քաղցր ու հարազատ

(1) Այս միջոցիս, այսինքն հինգերորդ դարու կեսէն յետոյ մեծ փոփոխութիւն մի կը գտնեմք առջև հին մատենագրութեան և հինգերորդ դարու հեղինակութեանց հայկական ոճոյն և անոր կազմութեանը մէջ, ինչպէս զգալապէս յայտնի է մատգիր քննադատից : Այսու ամենայնիւ ինչպէս առաջինը նոյնպէս երկրորդը իւր փոփոխութենէն ետքն ալ առնի իւր հայեցի ճաշակն ու վայելչութիւնը :

ոճը թէև ոչ ճիշտ նմանողութեամբ՝ կրկին պայծառանալ ու մշակուիլ, ի ձեռն այնպիսի անձինքներու, որոնք թէպէտեւ նախնի թարգմանչաց հուգիէն հեռացեալ, սակայն գիտութեան և իմաստութեան մասին աւանդ ընթացակից և ջանակից են ի պայծառութիւն հայ դպրութեանս(1):

Սեր երկրորդ անգամի հայերէն գրականութեան ծաղկիլը, ինչպէս ըսինք՝ Ռուբինեան հարստութեան ժամանակը Հայաստանեայց սուրբ եկեղեցւոյ բուն իսկ ծոցին մէջն եղաւ. այսինքն Սրոյ քահանայապետական Լթոռին և անոր մերձակայ շրջանին մէջ: Եւ թէպէտ հոս ալ, ուրիշ տեղերու նման շատ չտեսեց՝ թարգմեցաւ ու տերեւաթափ եղաւ իւր գեղեցկութենէ հայ դպրութեան բուրաստանը, սակայն ժամանակ ժամանակ նոյն պարտեղին մէջ առջի հունտերէն մնացած ըլլալով, անշուր աւնապատին մէջ երկիւքի ցողէն սընունդ գտնելով փթթած վայրի շուշանի պէս յանկարծ ծաղկած ու մաշած ծաղիկներ տեսնուած են: Ինչպէս անցեալ դարու մէջ Սրոյ միաբանութեան մէջէն երեւցաւ Լփրեմ Կաթողիկոսը, որ մեր ներկայ յօդուածիս ալ առարկայն է, իւր գրաւոր երկասիրութեամբը ծանօթացած է մեզ. որոյ վերայօք կ'ու-

ղեմ խօսիլ հոս և ներկայացընել զինքը ընդհանուր ազգին և մանաւանդ ուսումնականաց խմբին, և անոնց՝ որ յանձն առած են ազգային դպրութիւնը պատմութեամբ աւանդելու հոգը:

Լփրեմ ծնած է տասն եւ ութերորդ դարուն առաջին քառորդին մէջ, ու որդի էր Սարկոս քահանային Լջապահից տոհմէն, և եղբորորդի Ղուկաս, Սքայէլու Գաբրիէլ Կաթողիկոսաց, որոնք 1734 էն սկսեալ մինչեւ 1771 հետզհետէ յաջորդեցին Սրոյ հայրապետական աթոռը:

Լփրեմ ունէր եղբայր մի եւս Ղրիգոր անուն, որ աշխարհային վիճակն ընդունեց, իսկ ինքը աշակերտեցաւ հօրեղբորը Գաբրիէլ Կաթողիկոսի քով, վարդապետ եւ եպիսկոպոս ձեռնադրուելով առաջնորդ ալ կարգեցաւ Հալէպու, ուր յամի տեսաւ 1769 ին իւր պարապ ժամանակը ուսման զոհելով, աշխատասիրեց յօրինել Յովնանու մարգարէութեան մեկնութիւնը:

Նոյն միջոցները Օսմանեան տէրութեան եւ Ռուսաց մէջ պատերազմ ծագած ըլլալով, ինչպէս Միոյ շատ տեղեր, նմանապէս Կիլիկիոյ նահանգը անկարգ ու սրիկայ մարդոց ոտնակոխ եղած էր, ուր կը տիրէին այլազգի ապստամբ յեղեր և Սրոյ Կաթողիկոսարանը իրենց ձեռքը խաղալիկ ըրած եւ իրենց զօջաքաղութեան նպատակ դրած էին. որոնց աչքին քրիստոնէի մի մահը ու կեանքը մի և նոյն արժէքն ունէր, և բացարձակ տէր էին անոնց անձին եւ ընչիցը: Մանաւանդ պատերազմական խռովութեանց ժամանակ, ուր մասնաւոր սրիկաներու ու աւազակներու ըրած անօրէնութիւնները ու հարստահարութիւնները անպատի-

(1) Դառն է մեզ յիշատակել հոս քանի մի ազգային դպրոցաց մէջէն, ինչպէս Զմիւռնիոյ Ս. Մեսրոպեան դպրոցին եւայլն, գրաբաւ լեզուին դաստաւութիւնը վերջընելու համար եղած դաղտնի ջանքերը. այնպիսիք պէտք է գիտնան որ մեր լեզուին գրականութիւնը գրաբաւին մէջն է, թէ որ վերջընէր գրաբաւը, ոչ դպրութիւն և ոչ հայկական լեզուի ճաշակ ու քաղցրութիւն կը մնայ: Եւ որովհետեւ գրականութիւնը կանոններու վերայ հաստատուած է, և աշխարհաբաւ լեզուին չունի ընդհանուր ազգին կողմէն ընդունուած կանոններ և անհնարին է ալ որ ընդունուի, ապա ուրիշն աշխարհաբաւ լեզուով չեմք կրնար ազգային դպրութիւն ունենալ:

կը մնային, ասոնք ալ աւելի կը կատ-
ղէին և անշուր ոճրագործութեանց
ասպարէզ կը բացուէր Սըսոյ Աթո-
ռը: Սոյն վերոյմանց և վտանգաց մէջ
իբրեւ միակ նեցուկ և ապաստանա-
րան էր Կիլիկիոյ ժողովուրդոց և միա-
բանից՝ Պաբրիէ Կաթողիկոսը, բայց
երբ երանելի անձը ելուզակաց եւ
ապստամբաց ձեռքը իբրեւ որոջ ան-
խնայ դաշտին մէջ սպանուեցաւ 1770
սեպտեմբերի 10 ին, հաջեւ թէ հե-
ռեւեալ օրը օր էր շաբաթ՝ թաղեցին
անոր մարմինը, անօրէն սպանողք յար-
ձակեցան Եփրեմայ և միաբանից վե-
րայ. և ինչ էր ասոնց միտքը, թո-
ղունք որ ինքը խօսի: «Ի վաղիւն յոր-
ժամ զշաբաթացեալն ի կենաց հան-
գուցաք ի դիր հանգստեան յաւուր
շաբաթու, դարձ արարին նոյն ար-
իւնը ուշտ գազանքն խիզախելով ի
վերայ մեր, և զօրն ողջոյն խոշտան-
գելով զմեզ, զայս ինչ պահանջելով
կամ զայն. (զի) ի բացասելն մեր՝
պատճառս յօգելով նիւթեցեն զմեզ
ի չարիս »:

Այս տագնապս տասն օր շարու-
նակելէն յետոյ, մէկ մ'ալ յանկարծ
նոր ասպատակներ յարձակեցան խեղճ
Եփրեմին վերայ, չորս հարիւրէն ա-
ւելի սրիկայ և արիւնածարաւ մար-
դիկներ, որոնք ոչ միայն իրեն և ա-
թոռայնոց, այլ և բոլոր ժողովուրդը
ազգատ ընել էր միտքերնին: Եփրեմ
եպիսկոպոս և միաբանք արդէն գե-
րեզմանի մէջ կը համարէին զիրենք.
փրկութեան և ոչ մի ճանապարհ մը
նացեր էր. ոչ ատեան կար բողբե-
լու, ոչ զօրութիւն դիմադրելու, և
ոչ իսկ հարստութիւն անոնց ընչա-
քաղցութիւնը յազեցընելու: «Եւ
մինչ այսպէս սպառեցան, կ'ըսէ, առ
ի մէնջ բարիքն և հատաւ ազատու-
թեանն վտահուութիւն, յայնժամ ըզ-

ղարմանալիս ներգործեաց (Ատ-
ռած). վասն զի սովոր է յանակնկալ
ժամու ներգործել զհրաշալիս եւ
դարձուցանել յայդ զստուերս մա-
հու »: Քանզի այն վայրենամիտ մար-
դոց սիրտը յանկարծ ի բաղցրութիւն
շրջեց, և չար խորհուրդն ի բարին
փոխեց. որոնց մէջ եղող մի քանի գըլ-
խաւորաց խիղճն արթննալով, պահ
մի իրենց անօրէնութիւնը մտածելով
և հարստահարեալ ողորմելեաց խեղ-
ճութիւնը նշմարելով՝ թուլցաւ ի
րենց բռնութիւնը, և արիւնահեղ
բաղուկնին: Պատեհութիւնը ձեռ-
քէ չփախցընելու համար, տեսնելով
Եփրեմ եպիսկոպոս անոնց հեռանա-
լը, իւր ծերունի հօրը աջապահ Սար-
կու (Սարկոս) քահանային հետ ճամ-
բայ կ'ինկնի դէս ի Ատանա կուգայ,
ի Սիւ թողլով իւր եղբայրը տիրացու
Գրիգորն ու միաբանները: Հոն գը-
տան բարեպաշտ ժողովուրդը, որոնք
լսելով իրենց դիւսի ցաւալի անցքե-
րը, և խղճալի կերպարանքնին տես-
նելով կը մօրմոքէին ու կը մողկատէ-
ին, և ոչ սակաւ մխիթարութիւն կու-
տային անոնց:

Հոն բոլոր ժողովուրդը մէկտեղ
գալով, և Աթոռոյն խեղճ և տրի-
ացեալ վիճակը աչաց առջեւ ունե-
նալով, խորհեցան և որոշեցին ժա-
ռանգ կացուցանել հայրապետական
Աթոռոյն ղերանելի եպիսկոպոսն Եփ-
րեմ. վասն որոյ առանց ժամանակ ան-
ցընելու՝ իւր ծերունի հայրը տէր
Սարկոս քահանայն փութով Կ. Պօլիս
խրկեցին Բ. Դռնէն հրաման հանե-
լու ըստ Բնաորեալ ծիսի: Եւ այսպէս
Ատանայու ժողովուրդը ընտրելով ի
րենց սրբազան Գլուխը, պատուով
կը տանին կը բաղմեցընեն Գրիգոր
Սոսաբեկեանցի Աթոռը 1771 ին.
զոր տասն և երեք տարի մեծաւ տա-

ռապանօք և անբաւ վշտակրութեամբ
կառավարելէն ետքը, իւր հօրեղբօրը
նախորդ Վաթոդիկոսին նման առանց
օրհասի չարաչար կնքեց իւր տառա-
պեալ կեանքը, թունաւորուելով այ-
լազգի իշխանին ձեռօք յամի 1784 և
ի վերջն յուլիս ամսոյ :

Եփրեմ Վաթոդիկոս, ինչպէս կ'ե-
րեւի՝ առաջնորդութիւն վարած ժա-
մանակ Հայկալ քաղքին մէջ աշխա-
տասիրած է Գովնանու մեկնութիւնը
ի խնդրոյ թէօդորոս վարդապետի ա-
ռաջնորդին Մետիօքայ, և 1769 ին լը-
րացուցած է : Իւր գրիչը թէպէտ և
չունի ոչ առաջին և ոչ երկրորդ գը-
րականութեան դարուն փափկու-
թիւնը և քաղցրութիւնը և ոչ անոնց
ոճոյն քաջօրը դարձուածքն ու ճա-
շակը, այսու ամենայնիւ համեմատե-
լով իւր դարուն մէջ դրաբառ լեզ-
ուն յեղափոխութեան ժամանակի
հասարակ եղած խանդարեալ ոճոյն
հետ, կը գտնեմք ասոր մէջ դարձ-
եալ գէթ հետեւողութեան փոյթ մի
հարազատ հայկաբանութեան, ի բաց
առեալ քանի մի անսովոր մակերիւններն
ու բառերը :

Եփրեմ Վաթոդիկոս աւելի մեծ
ծառայութիւն մի եւս ըրած կ'ըլլար
Թերեւս, եթէ իւր յաջող գրչաւ
եկեղեցւոյ համար ուսումնական աշ-
խատութիւնը զոհելէն յետոյ, իւր
ժամանակի քաղաքական և ազգային
անցքերն ալ ի գիր արձանացընէր,
և տոհմային պատմութեան վերայ քա-
նի մի թերթ աւելցընէր, որով ա-
ւելի արժողութիւն կ'ունենար իւր
վեհ ճակտէն թափած քրտինքը մարդ-
կութեան առջեւ, ինչպէս ունի մեծ
արժողութիւն իւր նախորդ Վաթո-
դիկոսին թափած արիւնը առաջի Մե-
տեօքայ :

Սուրբ Եղմիածնի ձեռագրաց ցան-

կին մէջ Եփրեմ վարդապետի Սեդայ ան-
ուամբ 1231, 1232 համարով մեկնու-
թիւն Գովնանու ալ կը յիշուին,
զոր մեք գեռ տեսած չեմք, Թերեւս
Գովնանու եղած ըլլայ :

Մշակասիկ մեր քովն եղած Գով-
նանու մեկնութեան յառաջաբանու-
թիւնը, զոր իբր ճաշակ հոս մէջ կը
բարեմք մերադնեայ բանասիրաց հա-
մար :

ՅԱՌԱՋԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

Եւ արդ՝ գրէ աստուածային Ա-
ռաքեալն առ հոգեծին զաւակն իւր
և առ մտերիմ աշակերտն Տիմոթէ-
ոս. «Մենայն գիրք աստուածաշունչք
և օգտակարք՝ ի վարդապետութիւն
են և յանդիմանութիւն և յուղղու-
թիւն և ի խրատ արդարութեան » :
Որով խրատիմք ոչ երբեք դանդա-
ղել յուսումն սուրբ գրոց, այլ միշտ
յայնս պարապել, ցանդ վասն (նոցա)
տքնիլ, և հանապաղ առ սեամս իմաս-
տութեան դեգերել : Եւ թէ որքան
օգտակար շահաբերութիւնս ծնանիլ
մեզ ընթերցելոյ տեսանեմք, այնքաջ
ուշիմ վերձանողացն է յայտ : Կալ
քեզ ուրեմն զերկնուստ հրահանգ-
եալն, տես թէ որպիսի եռաբորբոք
տեսչիւ և տիր ստիպմամբ գրէ առ
նոյն աշակերտն. « Երբժամ գայցես,
ասէ, բերջիր զգիրսն, մանաւանդ
զմատեանս » : Երգ, զոյս կոչէ մա-
եանս, աղաչեմ, եթէ ոչ զաստուա-
ծաշունչն : Տեսեր, զին ա որ յերու-
սաղէմէ սկսեալ մինչեւ ցլ իւրիկէ
լոյզ եղեւ բանիւ քարողութեան իւ-
րոյ, կարօտի դեռ ևս զսուրբ գիրս
և զմատեանս՝ որ է աստուածաշուն-
չըն, ընթերցել, և նովաւ գրեթէ
յարաժամ զմայլել : Տիմա թօթափել
և մեզ ճակ է յանձնէ զհեղեղութիւն

և զխօթութիւն մտաց, և ըստ այնմ տարազու վառել ի սէր Աստուածայնոցն, և բազում ջանիւք յառաջանալ ի հրահանգութիւնսնոցա: Քանզի իմաստութիւն՝ ըստ ասելոյ ճեմականաց իշխանին, ոչ ընկողմանի ի փափուկ անկողնոյ, այլ ի դրունս խնդրողաց զնա դեգերի: Իայց այսու ամենայնիւ ոչ որ է տակաւին որ ըջացեալ ընդոսանուցու ի վնասաբերքընոյ, այլ յուրացեալք կթեն անձանց իւրեանց զմահառիթն պտուղ, զբաղելով զբոսանս կրից մարմնականաց, և խորդալով ի քուն անհոգութեանց, և ոչ փոթ յանձին կալեալ հոգեւորացն: Եւ մինչ այսպէս պանդոյր մըտօք աղամոզեալք խելագարին, ի տիրական բարբառոյն կրեն կշտամբանս. «Քննեցէք զգիրս»: Արդ, զինչ է քննել, եթէ ոչ պարապիլ ի ճաշակ քաղցրութեան հոգեւորականի ընթերեացն, որպէս ճաշակառուն խրախոյս բարձեալ դբաղցրութենէն վարդապետէ մեղ. «Ղաշակեցէք, ասէ, և տեսէք զի քաղցր է տէր». և թէ՛ «Որպէս զի քաղցր են ի քիմս իմ բանքքո՝ քան զմեղր բերանոյ իմոյ»: Եւ ո՛ր մատակարար խահարարութե իմանալի խորակացս այսոցիկ, եթէ ոչ նա՛ որ համեղացոյց ի ճաշակելիս մտաց եռաքառեակ դասուն: Որով և մեք կարողացուք դիել զկաթն բանի հոգեւոր ստեանցս, թարց աղաւաղելոյ զառաջիկայիս տեսութիւն՝ բարելաւութիւն հասուցուք յանկ:

Իայց չորս հարկաւոր իրք պահանջին յայնցանէ՝ որք յայս գործ տաժանաւոր տառապանօք տենչան յեռնացեալ (1): Եւ իսկ սրբութիւն հոգեւոր, և այնպէս պարապիլ առ տեսութիւն աստ-

ուածային տառից. զի չէ պատշաճ զառածելոյն մեղօք ժպրհիլ ձեռնելէց լինել առ հոգեւոր իրողութիւնս, զի մի լուիցեն զսպառնալիս, թէ «ընդէր բնաւ պատմես զարդարութիւն իմ, կամ առնուս զուխտ իմ ի բերանքոյ»: Եւ առ կայծակն ո՛ր մատեալ ունեւեօք, արգեօք մեղաւոր որ և ստորերկրեայ. ոչ երբէք, այլ սերովբէն՝ որ է բորբոքումս սիրոյ: Երկրորդ՝ պահանջի անդորրութիւն ժամանակի. զի որպէս ցրտութիւն անպտուղ առնէ զերկիր, նմանապէս և անանդորր ժամանակ արգել առիթ լինի հոգեւոր գործառնութեանց: Երրորդ՝ պահանջի ապահովութիւն տեղւոյ, որպէս զի մեկուսացեալ յըզբաղմանց, ապա կարիցէ պարապիլ առ այնպիսի գործ մեծագոյն. քանզի հոգք աշխարհի հեղձուցանեն զսորհուրդն եւ առնեն անպտուղ: Չորրորդ՝ առնութեւ ունեւ զյոյրութիւն տառից, եւ այնպէս հմտանալ ամենայն մակացութեանց. զի ըստ փիլիսոփայից՝ ամենայն նուազեալ խնդրէ զկաղզուրումն, և ամենայն տառապեալ կարօտի սատարութեան, որքոն՝ ծերք զգաւաղան, և կաթնաբոյծ մանկունք զորմն: Օ՛ր սոքօք յուէտ վայելչանան. որ և Պօղոս համեմատ բանիւք ստորադրէ, «Իբրեւ տղայոց, ասէ, ի Քրիստոս զկաթն ջամբեցի»: Օ՛ր կաթն, եթէ ոչ զուսումն վարդապետութեան: Համաձայնի նմին և առաքեալն Պետրոս՝ այսպէս ունեւելով բանին. «Իբրեւ զորդիս ծնեալ անխաղախ կաթինն փափաքիցիմք»: Օ՛ր որպէս հայելին հանդէպ աչաց եղեալ պարզագոյն ցուցանէ զամենայն, նմանապէս եւ աստուածային տառքն՝ զորէն հայելւոյ լուսաւորագոյն առնեն զմիտս մեր ըստ առաքելոյն. «Եւ յայնչ

(1) Գուցէ ձեռնարկել:

օրինակաւ տեսանեմք զնա, այլ յայն-
ժամ դէմ յանդիման: Որոյ յարա-
ցոյց և օրինակ էր լուսացարան խորա-
նին⁽¹⁾ որ ունէր հայելի յարտաքս,
ընդ որս հայեցեալ զանմաքրութիւնս
իւրեանց տեսանէին, և ապա ի ներքս
մտեալ լուանիլ փութային: Հանգու-
նաբար և սուրբ գիրք որպէս հայելի
զմեղացն ցուցանէն զանմաքրութիւնս
և յորդորեն մաքրել ի մեղաց: Օրի-
նօքն է գիտութիւն մեղաց, ասէ
որ Քրիստոսիւն խօսէր Պօղոս: Եւ
Սոկրատեսն համաձայն բարբառի,
“Օ, ի ուր օրէնք ոչ, ուստի՞ ռամ-
ացն բարեղարդութիւն”: Ըսէ եւ
Լրիստոտէլ. “Եւրոպիան և ա-
կանջն է զգայութիւն մակացութե”:
Որով յայտ է թէ օրինացն գիտու-
թիւն գրովք սրբովք աւանդեցաւ
մեզ, որոյ զօգտաբերութենէն լինե-
լով առականիւն իրադեկ՝ ասաց.
“Իմաստութիւն բարի տայ զշնորհս,
և ճանաչել զօրէնս մտաց բարեաց է”,
և թէ “օրէնք իմաստնոց աղբիւր կե-
նաց. իսկ անմիտն ընդ որոգայթիւ
մեռցի”: Ըռակցէ սմին և սուրբն
Եպիփան. “Այնձ խորխորատ մթին է
և խոր խաւարասոյճ՝ անգիտութիւն
սուրբ գրոցն բանից”: Եւ դարձեալ
“Եւրոպիան կենաց է, ասէ, և կո-
րուստ՝ անգիտութիւն սուրբ գրոց”:
Սորին վասն կանխեցաք առնութեք ու-
նել զյոյրութիւն տառից, որով
զարգացեալ ի յարբուս հասակի գի-
տութեան հասանել կարացեն, եւ
այնպէս ի կառս բանի աշտանակե-
ցեն: “Որ գնայ ի տունջեան՝ ոչ գայ-
թակղի”, ասաց Տէրն. յայտ է՝ որ
պաշարին ի խաւարէ անգիտութեան՝
վերպին: Յայսոսիկ հայեցեալ ասաց.
“Ղրագ են բանք քո ոտից իմոց, եւ

լոյս տան շաւղաց իմոց”, իբրու այն՝
զոր ասաց Պղնտարբոս. “Որպէս օ-
տարք և պանդուխտք ի ճանապարհի,
նոյն իսկ և անխրատ մնացեալքն ի
գրոյ՝ ի յիրաց իւրեանց արտուղին
և մոլորին հանապազ”: Թուչուն փետ-
րաթափիկ կարէ՞ թեւապարել ի վե-
րայ օդոց, աղէ՞ ասա ինձ. եթէ նո-
քա այնպէս, ապա և մեզ անմարթ
է թարց ստանալոյ ղերկուս թեւս,
այսինքն՝ զգործնական և զտեսական
գիտութեան, թեւ ածել առ այսպիսի
բարձրագոյն տեսութիւն: Օ, ի տի-
րապէս այնոցիկ է այս գործ, որք կար-
չնեղացեալ են ամենայն մակացու-
թեամբ. և այնպէս վստահութիւն
առեալ հանդիսացին հետադօտել
զառակս իմաստից և զճառս նոցին:

Իայց առ մեզ ի յեռակի նախա-
սացեալ կարեւոր եւ պիտանացու-
պատճառացն և ոչ մի ինչ գտանի առ
ձեռն պատրաստ, այլ մանաւանդ նո-
րին հակառակօքն լցեալ: Նախ՝ զա-
ռաջինն ի յառաջին տիոց կորուսաք:
Յար և նման և ղերկորդն բաղմա-
վորդով ժամանակի առդիպելով մեր,
յորում հողմոյ խորշակի և տապա-
խառնի զփորձ առաք. և անկաւ բզ-
զլսով մեր արեւ կիզանող զանաղան
վտանգի ի զանաղան կողմանց իբր ի
յականց բղխեալ. յորում ամի սկսաւ
և գոռ աղմկի ի մէջ ինքնակալ կայսեր
սարակինոսաց և հեղգազարհուր ագ-
գին Սոկովաց. որպէս զմորենին ի
մէջ հրոյ՝ պահեսցէ Լստուած զազգս
Հայոց: Նմանապէս և երրորդն, զի
փոխանակ ապահով տեղունջ՝ իբր ի կա-
մաւոր դիպահոյ բաղում տառապա-
նօք կոշկոճիմք անդուլ վարանմամբ:
Եւ մինչ յայսցանէ յայտնապէս զըր-
կեցաք, հապա ի չորրորդն գիմեցուք
վշտագին անձամբ. զի գէթ հոգե-
խառնութիւն առեալ ի հոգեկիր

(1) Եւրոպ. 8.

հարցն՝ դէպ ուղիղ յառաջացուք յրնթացս բանից :

Եւ արդ՝ այսուհետեւ, եղբայր իմ Թէոփորոս բաբունապետ, փութասցուք ընդ զայս իմաստ աստուածաշին ըղծից քոց, դուզնաքեայ և դաղդաջելի (1) բանիւք. ոչ եթէ սեթեւեթեալ բաղմաքանդակ մանուածովք պերճացուցուք, և ոչ գեղջուկ բանիւք աղաւաղեսցուք. այլ յերկաքանչիւրոցն զանգիտեալ հեռացուք ի ծայրայեղ խոտորմանց զարբունաւանն ընտրելով պողոտայ : Եւ ոչ դարձեալ ի լուծեան պատճառաց իբր յանդգնելոց աչառութեամբ երկուցեալք կասեցուք ի բարեգոյն յօժարութեան. այլ պարսաքարեսցուք զնոսա բանիւ մարգարէին, որ անօրինելոցն է՝ ասացուք՝ անօրինեացի, եւ որ բարկանալոցն է՝ բարկացի, վառեալ նախանձու և ատելութիւն : Այս սրբոյն բանք յառաջացին մեզ, որք են հանդիսագիրք նորահրաշք և արբանեակք երանաւէտ կենացն, որ պէս զԹիրախ արձանացին հանդէպ աչոյց մերոց, և որպէս զճրագ առաջի ընթացին մեր՝ սչ խոտորել յաջ և յահեակ : Եւ խորշեսցուք ի լեղուաբարացն աւելաբանութեանց, որ պէս ի մահանուէր կեցալոյց. և վարկեսցուք զբանս նոցա իբր զհնչմունս հոգմոց, և իբրեւ զղօղանջմունս գորտաց : Ասն զի աստուածային տառքն են որպէս զմարմին շուրջ պատեալ զողւով, և սրբ ի կեղեւս բանից յառիցեն զաչսն՝ զինչ անտի կթեցեն, յայտ է զգառնութիւնս, ըստ կապկաց գտեալ զքնկոյզն ընդ կեղեւոյն դառն, յետո խուսին անգիտանալով զքաղցրութենէն որ ի ներքս . . .

• • • Այս զայնտիկ որք լուսադար-

եալք տեսութեամբ մտաց ի լսելիս մարմանջեալք խաթարել զմիտս սքգրոց դեգերին, թողցուք յիրաւանց ժամագրեալ տեղին դատել, և մեք որ առաջի կայ մեր՝ դիմեսցուք : Որ և մեծ գթութիւնն և անճառ սէրն Աստուծոյ կարողացուցէ զմեզ հասուցանել յանկ զտեսութիւն մարգարէութեանն Յովնանու, որ յարեաւ յաւուրս Աբաղու, և ըստ ոմանց՝ յաւուրս Ողիայ և Յովնաթանու :

Բայց զգաստութիւն ոչ փոքր պիտոյ է մեզ, այլ բազում և յոյժ առաւել, ցանգ դեգերմամբ և ներկայ աշխատելի քրտամբ, և ընթեռնուին եւս մտաւորաբար, որով անվաւեր և անստգիւտ լիցի, և մի տարտամ անձին իմոյ եպերանք : Եւ սմին ոչ բաւելով հիւժեալս վերջին աղքատութեամբ մտաց, ի գործակցութիւն տկարութեան իմոյ՝ կարօտիմ սուրբ Հոգւոյն ի թիկունս հասանել, ըստ օրինակին որ ի Սովէս բնակելով զեօթանասուն ծերսն ըստ բաւականին ելից, և Եղիսա կրկին պարգեւօք փայլեցաւ. սրով ըստ պատշաճին կարացուք տողել զբանս, և մի յանձին զօրութիւն փտահացեալ խիղախիցիմբ և աղաւաղելի զոնսութիւն սորա արացեմբ : Այլ նովաւ զխորս անդնդոց իմաստից խուզել մարթացուք և բարւոք վերժանութեամբ հետազօտել կարացուք, զի մի յառապարն սերմանելով լիցի զուր աշխատանքն մեր և ընդունայն վաստակքն : Այլ նախ զիրթութիւնն հոգւով զօրացեալ ի բաց ապաշաւեսցուք, և ապա յանմարտութիւն սորա յառաջացուք. և ո՞րքանապէս կարացէ իմանալ զիմաստս հոգւոյն, եթէ ոչ աստուածային հոգւովն, որպէս Եղեկիւն վստահ ա-

(1) Այսպէս օրինակին մէջ. Թերեւս դանդաղելի :

որը զմեզ. «Ահա ասիկ էս անձն՝ ի վերայ ձեր շունչ կենդանի, և տաց զողբի իմ ի ձեզդ»: Աւրեմն չէ յանկաւոր վայրագասուն մոռք և հունաւոր սահմանացն իբր մարդկային ու շիմութեամբ զաստուածային իմաստ քննել. զգաստութիւն ոչ փոքր պիտոյ է մեզ որպէս և ասացաք: Օհ չէ ահաւոր վարկարարազի անցանել ընդ բանս նոցա. և չէ գէպ փոքր համարիլ զզօրութիւն իմաստիցն որ ի նոսա. այլ մտացն թեւօք թռուցեալ վերաբերին առաջնորդականին մերոյ բացատրել զառ ի նոցանէն ասացեալն: Իւր այսուհետեւ ինոսին ի բանս մարդարէին երթիցուք որ ասէ:

ՀԵՒԿԱՍՏԱՆԻ ԾԵՐՄԱԿ ՓԻՂԸ

Փղապաղաբնիւն ծագումը. — Զերմայի փիլիսոփայական հայր. — Կոստանայի աշուան:

Իրմանիայի փիղերը աշխարհիս ամեն փիղերէն գեղեցկագոյններն են. և գերազանց քան զՀնդկաստանին, Պէնկալային, Աշլան կղզոյն ու Սիա մին: Սակայն այս ետքի երկիրներուն մէջ աւելի մեծ կարեւորութիւն ունին փիղերը ճամբորդութեանց դըժուարութեանը համար: Փիղերուն առաջին ծաղումը շատ բարակ քննութիւններով իմացուած է Մանտալէյ քաղքին մէջ ըլլալը: Ներմակ փղին վրայօք շատ առասպելներ հնարուած են. այնքան որ մեծ զգուշութիւններ պէտք կ'ըլլայ անոնց վրայօք ճըշմարիտ տեղեկութիւն հաղորդել ու զողներուն:

Ա.

Պուտութիւնը (1), Սմարանայից կամ

Անիոյիսականաց կրօնը, Հնդկ — ասիական յամաքի և իւր բաղմաթիւ արշիպեղագոսներուն մեծագոյն մասին մէջ տարածուած է: Առանց չափազանցութեան եղած հաշիւներու նախելով Պուտութեան աղանդաւորաց թիւը երկու միլիոնի կը հասնի. այլ եւ Չինու և Քոչինչինայի մէջ ալ ունի պաշտողներ կան:

Պրահմանութեան վերայ պատուաստեալ անոր մէկ վերանորոգեալ ճիւղը կը համարի Պուտութեւ շատ աղանդներու կը բաժնուի: Սեր միտքը հոս այս զանազան աղանդաց, այսինքն 1 լամաներուն, Պալպիոններուն, Ռահաններուն, Փօօնկիներուն և Պոնյերուն մէջ եղած հեռաւոր տարբերութիւնները հաստատել չէ. այլ կ'ուզեմք միմիայն մեր առարկային վերաբերեալ վարդապետական կէտերը նշանակել հոս:

Իւրոր Պուտութեանաց հասարակ եղած մէկ կարծեաց համեմատ, տիրող Իմացականութիւնը, Բանն վերացեալ և բացարձակ, նախկին ՊՈՒՏՏԱՆ, նախագոյակն էութեամբ, կ'ըզբաղի միշտ գէպ ի կատարելութիւն տանիլ զմարդկութիւնը: Այս վախճանիս համար կը մարմնանայ, որոշեալ միջոցներու մէջ, իմաստնոց կերպարանքն առնելով, որոնց պաշտօնն է բարւոյն կիրառութիւնը մարդոց սորվեցընել: Այս առաքեալները որ Պոպաս ալ կը կոչուին, համարին իբր նախասահմանեալք և մասունք աստուածային տարեր: Աստուածութեւ մասնական յայտնութիւնները գեռ շրջան մի կատարելութիւն միջոցի մէջ պիտի շարունակուին և այս շրջանը ցօրչափ տեւէ, աղանդները իրարմէ պիտի զանաղանին. — ոմանք այս շրջանը հինգ տարի, և ոմանք միլիոնաւոր տարիներ պիտի տեւէ կ'ըսեն. — յետ

(1) Le bouddhisme,

որոյ Պուտտան, որ է նոյն ինքն Յայտնութիւնը՝ պիտի բանայ բնական երջանկութիւնը, բարոյական կատարելութիւնը, յաւիտենական հանգիստը սահմանող թուականը, այսինքն այնպիսի կեցութիւն մի որ գրեթէ աննիւթական պիտի ըլլայ, և միմիայն տեսական կեանք մի՝ ազատ մարդկային բնութեան պահանջած պիտոյքներէն:

Ուրիշ վարդապետութիւն մի ևս կայ որ ընդհանրապէս ընդունուած է Պուտտականներէն, այսինքն է հուգէփոխութիւնը, որ ուրիշ բան չէ՝ եթէ ոչ կարգ մի գոյափոխութիւններու որ իւրաքանչիւր կենդանի էակներու մահուան ժամանակ կը պատահին: Այս կերպով՝ կենաց սկիզբը յաջորդաբար մարդէ մի անասնոյ, թռչնոյ, չորքստանւոյ, ձկան, թիւթեռնիկի և ուրիշ որ և է կենդանւոյ մի կ'անցնի, եւ անգորգարծօրէն: Այս անասնոց մէջ փիղը ամենէն զօրաւորն ու ամենէն աւելի իմացակառութիւն ունեցողն ըլլալով, Պուտտականք կը հետեւցնեն՝ որ մահկանացուաց մէջ անոնք որ իրենց առաքինութեամբը յատուկ շնորհքի մի արժանաւոր են, ուրիշ կերպ չեն կրնար ընել, եթէ ոչ պարտաւորիչ գոյափոխութեան սկզբունքին հետեւելու համար ճերմակ փղի մի մարմինը ընտրել իրենց: Այս եղանակաւ նոյն իսկ ճերմակ փիղը տեսակ մի Պուտտա եղած կ'ըլլայ, որ գերադոյն Պուտտային մէկ մասն է: Սոյն երջանկայիշատակ համարուած թանձրամորթ կենդանին մեռնելուն Պուտտա կրկին կը յայտնէ զինքը՝ մարդկային կերպարանքը դարձեալ վերան առնելով: Հետեւապէս երբ մէկը իւր քով ճերմակ փիղ մի ունի, ապահով է որ քիչ ժամանակէն Պուտտա

մի պիտի ունենայ . . . : Ի՛նչ երջանկութիւն:

Հաւաստիկ այս բնաբանիս վերայ հիւսուած են տեսակ տեսակ առասպելներ:

Բ.

Ճերմակ փիղը բացառութիւն մի ևս պատահում մի է, և ոչ թէ տեսակի մի տարբերութիւն, և այս բացառութեան հազուագիւտ ըլլալն է որ նշանաւոր ըրած է իւր գոյնը: Սիւամի թագաւորը հինգ հատ միայն ճերմակ փիղ ունի. իսկ Բիրմանի կայսրը մի միայն. և այս բնական պատմութեան հրեշաւոր օրինակը այնքան ծերացեալ է այսօր, որ շատ չտեսեր պիտի աւանդէ իւր Պուտտային հոգին:

Բիրմանիոյ արքունեաց մէջ այս օրուան պաշտուած ճերմակ փիղը վաթսուե տարիէն աւելի է որ չաստուածոց կարգ անցած է: Ունի յատուկ իրեն սահմանուած երկիր իբրեկամուտ, ինչպէս սովորութիւն է արքայազուն իշխանի մի: Իւր եկամտից հոգաբարձութիւնը տեսակ մի փոքրոտն պաշտօնէից յանձնուած է: Կայսերութեան աթոռը յաջորդաբար Դ'սակայինէն Ավա, Ավայէն Ամրաբուրա, Ամրաբուրայէն Սանտալէյ փոխադրուելով, ուր որ հիմակ կը գտնուի, ամեն մէկ տեղ փոխուելուն փղին համար ալ յատուկ պալատ շինուած են:

Ճերմակ փիղը մայրաքաղաքէ ի զատ ուրիշ տեղ չկրնար բնակիլ: Գլուխաւորութեան (1) նշանակ է, թէ կըրօնական, թէ քաղաքական և թէ զինուորական: Կայսրէն ի զատ՝ որու միայն կը վերաբերի կենդանին իրաւամբ, ուրիշ մարդ չկրնար իրեն սե-

(1) Suprématie.

փականել անոր ստացումը : Եթե ճերմակ փիղը իրեն յաջորդ մի դեռ չգտնուած մեռնելու ըլլայ , կայսերական տունը աղէտալի չարեաց մէջ կ'ինկնի և երկիրը որ և է պատժոյ զոհ կ'ըլլայ . ինչպէս մահտարածամի, սովու , հեղեղմունքներու , երկրաշարժի : Վասն որոյ ամեն պաշտօնէից հրաման տրուած է առանց բացառութեան , որ անմիջապէս պէտք եղած տեղը լուր տան , երբ փղին կենացը վերայօք ամենափոքրիկ տկարութեան նշան մի ականջին հասնելու ըլլայ : Եւերորդ է ըսել թէ այսպիսի դէպքի մի ժամանակ պաշտօնական կերպիւ փոյթ ու նախանձ ցոյց տուող պաշտօնէին ինչ մեծ վարձատրութիւններ կ'ըլլան : Երջանիկ է նաեւ այն անձը որ կը յաջողի ձեռք ձգել ճերմակ փիղ մի ապագայ հարկաւորութեան համար . ալ ուրիշ բան չը մտածեր նա . իւր երջանկութիւնը կատարեալ է :

Քսան տարիէն քիչ մի աւելի կայ ներկայ կայսեր նախորդը իւր երկիրներուն մէջ բարեյաջողութիւնը հաստատ պահել տալու խիստ մեծ ջանք ընելով , այն միջոցին որ սովը գրեթէ տիրած էր և տուրքը չափազանց ծանրացած էին ժողովրդոց վերայ , առանձնախօսութեանը մէջ գրեթէ սակերպ զուցած էր . « Թագաւորի մի առաջին պարտքն է տէրութեան առողջութեանը վերայ հսկել . իսկ իւր անձնական կենաց պահպանութիւնը՝ երկրորդ պէտք է լինի : Դէկ է նաև միտքերը միշտ զբաղմանց մէջ պահել ու հաւատքը ատեն ատեն նորոգել այն վսեմ արարողութեանց մէկ տեսարանը ներկայացնելով , որու պաշտաման հանդէսը աչքերէն աւելի մոքին ու սրտին կ'ազդէ : Իմ ժողովուրդս ձանձրանալու վերայ է : Ոչ

պատերազմ կայ , ոչ քուէրա , ոչ հրդեհ և ոչ պղտի խռովութիւն մի : Եւս հանդարտութեան վիճակը մարդըս կը յուսահատեցնէ : Ի՞նչպէս ընեմ որ այս բարեմիտ ժողովուրդը դործով զբաղեցնեմ : Այլանի վանքը ուր կը բնակէր երբեմն վսեմափայլ տէր Կոտաման , դեսպան մի խրկեմ , որ անոր Վերապայծառէն ընդունի այն միակ ակռան որ սոյն սրբազան Կոտամանին ըլլալը վաւերական կերպիւ ճանչցուած է . բայց դժբաղդաբար , կ'ըսեն , թէ այս սուրբ մասանց գինը չափազանց բարձրացած է : Եւս բանը քննա չեմ մի : Ի՞նչ գեղեցիկ արարողութիւն մի ունեցած պիտի ըլլայինք անով : Բոլոր տէրութեանս մէջ ջէն մեծ թափօրով կ'անցնէր այն սրբմասանց տապանակը . ժողովուրդը հանդէսը տեսնելու համար Իրաւուատի եղեքները խուռն բաղմուտեամբ կը դիմէին : Բայց որովհետև մեր եկամտից վիճակը չներեր մեր սիրելի ժողովրդին այսպիսի հանդէս մի ցոյց տալ , ուստի ուրիշ տեղ դարձնենք մեր ուշը : Եւ որովհետեւ իմ խելքս առած է այս խորհուրդս , ուստի ուրիշ մէկ աւելի յաջող ժամանակ կը խորհինք ասոր վերան :

« Եւս , այն մեր պատուելի Ս'էհնիկ — Մ'էհնիկ (ճերմակ փղին պատուանունն է) , սկսած է ծերանալ . ամեն օր վատառողջ է , զաւակ մի ալ չունի , և ունենալու եւս բնաւ յոյս չը կայ . և որքան ալ ջանացինք , չկրցինք իրեն յաջորդ մի գտնել : Եւս , ասիկայ գէշ գուշակութիւն մի է : Եւրդեօք փորձանքը մեր գլխուն պիտի գայ՝ թէ մեր պետութեան կամ կայսերութեան : Փօօնկիւրուն ջանքը , ամբանայից ջերմութեամբ բարեպաշտութիւնը երկիւղ կու տան ինձ , որ չըլլայ թէ թշնամիներս այս պարագաւ

յէն օգուտ քաղելով ժողովուրդս յապրատամբութիւն գրգռեն : Օտնոր կը թուի ինձ այս բանը , և վերան մտածել խիստ կարեւոր է : Աւրեմն տէրութեանս խորհրդականներուն հետ խորհրդակցիմ ։

Չայն տուաւ տէրութեան պաշտօնէից և խորհրդականաց և կրօնական գլխաւոր աստիճանաւորաց , մէկ խօսքով՝ Հուլո — Տաւհի (1) բոլոր անդամներուն ։

Ասոնց մէջ , կ'ըսէ պատմիչը , մէկն ալ կար , որոյ ինչ պաշտօն ունենալը միտքս չգար , անունն էր Սագ—Վալ տէր , ու ինքն էր խառնածին այսինքն հայ և փորթուկէզ ծնողացմէ ծնած (2) ու բուն իրմանացի : Աւրիշ անգամ ներ մեծ ու կարեւոր պաշտօններ յանձնուած էր իրեն , և ամեն անգամ ալ որ և է պատճառաւ մի երես պարզած չէ , բայց և այնպէս բուրովին ալ երեսէ ինկած չէր . քանի մի ծնրադրութիւններ ընելով՝ իւղի պէս ջրին երեսը կ'ենէր միշտ ։

Հնդկաստանի բնիկ լեզուներէն ի դատ կը խօսէր նաեւ հայոց , անգղիացւոց , փորթուկէզներուն , մաղալեցւոց , չինաց ու բալթի լեզուով , որ այն երկիրներուն խորհրդաւոր լեզուն է : Երիտասարդութեանը ժամանակ առուտուրներու մէջ գտնււած է ի Սալաքբա , Սինկափուր , Փուլո — Փինանկ , Պանկբուք , Դալօյի , Մարդապան , Աքիապ , Չիդդակօնկ , Կալկադա , Սադրաս ու Գուլմպոս : Կայսերութեան պալատին մէջ եղած այն անհամար և ստակ միջարժող կահ կարասիները բոլոր իւր ձեռօքը ծախու առնուած են : Ռանկիունի նաւահանդատին տեսուչն էր

կամ մաքսապետը , որ կայսերութեան ամենէն բանուկ մէկ տեղն էր երբ 1826 ին անգղիացիք տիրեցին այն քաղքին ։

Ինքը նշանաւոր ու ակնածական կերպարանք ունէր , ինչպէս շատ կը գտնուին փորթուկէզի ցեղէ եղող մարդոց վերայ (1) , ու շարժմունքները աղնիւ են : Միշտ սեւ զգեստներ կը հագնէր , և շապկին ճերմկութիւնը սեւագոյն հագուստին հետ միատեղ իւր ձիթագոյն դէմքը դուրս կը ցատքեցընէր : Նայուածքը խոր ու մանրանկատ : Իւր դէմքէն թէպէտ և անկարեկիր կ'երեւար ու միշտ մըտածող ու դրեթէ հանդարտ ճգնադգեաց մի , սակայն իւր ներսի դին վառվռուն ու կըքոտ հոգի մի թագուն կը կրէր ։

Եթէ անգամ աշխարհ մտած է , մէկ հայուհի , մէկ փորթուկէզ եւ հինգ բիրմանուհիներ ունեցած է , որոնցմէ ծնած քսան զաւկներէն մէկ քանին իրենց մայրերնուն ազգակաշաքը քով սնած մեծցած են : Այս տեղեկութիւնները տուող անձը 1859 ին տեսած է զինքը , որ այն ժամանակ 70 տարեկան է եղեր , բայց տեսնողը զինքը 50 տարեկան կը կարծէր , այնքան առողջ , զուարթ և իւր դործքերուն մէջ արի էր ։

Ի յաջորդէն ։

ԱՕԳԱՅԻՆ

Ապրիլ 24 ին յաւուր Կոնստանտնուպոլսի Սրբազան Պատրիարք Հայրը եօթը սարկաւադաց քահա-

(1) Կայսերական մեծ խորհրդարանի անունն է ։

(2) Չորը տուած պարագայներէն կը հասկըցուի որ հայրը հայ ու մայրը փորթուկէզ է ։

(1) Գրողը եթէ հայոց տղաք ճանաչաւ ընտրաւ , աւելի հայոց կ'ընծայէր սոյն բնական ձիւղերը քան թէ փորթուկէզի ։

նայութեան եւ վարդապետութեան աստիճան շնորհեց սուրբ Յակօբեանց տաճարին մէջ ի ներկայութեան ժողովրդոց . ուր ներկայ էին նաեւ Աթենքի տէրութիւն մեծապատիւ հիւպատոսը , քանի մի յոյն կարգաւորք եւ

իրենց մեծ ուսումնարանին գլխաւոր դասատուն : Արարողութիւնը խիստ փառաւոր էր եւ ինքը Արքաղան Պատրիարք Հայրն էր ժամարար : Իսկ յիշեալ եօթն սարկաւազունք հետեւեալներն են .

Սարկաւազ Սարտիրոս Սալզարացի ,	որ կոչեցաւ տէր Վարդան :
Պրիգոր Երզնկացի ,	տէր Սկրտիչ :
Պօղոս Վանեցի ,	տէր Սեսրովլ :
Խաչատուր Նարեկացի ,	տէր Թովմա :
Պրիգոր Արապկերցի ,	տէր Թադէոս :
Խաչատուր Սալթիկացի ,	տէր Բարդուղիմէոս :
Ռափայէլ Պօլսեցի ,	տէր Սատթէոս :

— Ժառանգաւորաց Դպրոցին համար Կարինէն խրկուած եւ ընդունուած աշակերտացուի վկայութեան գիրը , զոր տուած է ըստ սովորութեան Ս . Աթոռոյս յարգոյ բժիշկը , կը փութամբ հրատարակէ :

ԹԻԻ 11.

Ամենապատիւ Արքաղան Հայր :

Բոլոր հրամանի Չեր բարձր Արքաղութեան եւ ըստ կանոնի Աթոռոյս՝ Կարնեցի Արշակ Յովսափեան ժառանգաւորաց Դպրոցի աշակերտացու նորեկ պատանին ըստ բժշկականութեան քննելով՝ կատարեալ առողջ վիճակի մէջ գտայ . ամենեւին ժառանգական եւ ստացական ախտ եւ բնական պակտութիւն մը չունենալուն վկայելով կ'ստորագրեմ :

1866 Ապրիլ 17.

Գ. ԱԻԵՏԻՍ

Ի Սոփիէ Երոստակէմ :

Ս. ՏԵՊԵՃԵԱՆ

ՌԻՍՈՒՄՆԵԿԱՆ

ՀԱՐՑԱՐԱՆԻ ԹՈՒԱԲԱՆԱԿԱՆԻ

Թուաբանութեան կամ համալրողական գիտութեան մէջ խիստ ան-

ուանի եղած է իւր դարուն նկատմամբ՝ Անանիա վարդապետը Շիրակացի , որ իններորդ դարուն մէջ ծաղկեցաւ . եւ այս գիտութիւնս սորվեցաւ ի Տրապիզոն Տիւքիկոս յոյն հռչակաւոր Թուադէտին քով : Անանիա երբ զարմանալի կերպով մի յառաջացաւ համարողական ուսման մէջ , սկսաւ իւր ընտիր տաղանդները գեղեցիկ երկասիրութիւններով ծանօթացնել ազգին՝ յօրինելով Յաղագս երկնի կոչուած աստեղագիտական գիրքը . Յաղագս լատինացի եւ իւրոյ անունով համառօտ ծանօթութիւն մի Աստուածաշունչ դրոց մէջ յիշուած եւ Հրէից ժամանակ գործածուած չափերուն եւ կշիռներուն վերայ : Բայց ի այս աշխատութիւններէն եւ վարդապետական ճառերէն՝ որոնց վերաջօք չէ մեր խօսքը , ունի ուրիշ մանր գրուածքներ եւս համարողութեան վերաբերեալ , Յաղագս խաբարման համալրող-իւն եւ կերպից հարցման անունով , որոնք անշուշտ ազգին նորահասակ տղոց գրգիռ մի տալու համար նոյն գիտութեան հետեւեալու , զուարճալի հարցմունքներով զանազան օրինակներ մէջ կը բերէ՝ Թողլով անոնց լուծումը իւրաքանչիւր կարգացողին : Մենք եւս սոյն նպատակաւ՝ ազգա-

յին դպրոցներու համարողութեան հասու աշակերտաց ճաշակին գրողութեւն գիտամբնոյն գիտնական վարդապետին հարցմունքները Հանդէսիս միջոցաւ կ'առաջարկեմք, անփոփոխ պահելով իւր գրիչը, որ միանգամայն կրնայ օրինակ լինել պարզ և մաքուր հայկաբանութեան :

Հարցում Ա.

Այսպէս լուայ ի հօրէն իմմէ, եթէ ի ժամանակի պատերազմացն Հայոց ընդ Պարսս, սաստիկ քաջութիւնք լինէին ի խամսարականէն Օտուրակայ, որպէս թէ ամօրեայ աւուրբք երկոյս յարձակեալ ի վերայ զօրացն Պարսից : Եւ հարկանէր յառաջնումն զկէս զօրուն. եւ ի հետմտեալ հարկանէր յերկրորդումն ըզջորրորդ մասն զօրուն. եւ յերրորդումն՝ զմետասաներորդն. և մնացեալքն անկանէին փախստեայ ի Նախճաւան՝ թուով երկերիւր ութսուն : Արդ, պարտիմք և մեք իմանալ մնացելովքն, եթէ յառաջ քան զկոտորումն սրչափ էին :

Հարցում Բ.

Այր մի յիմոց մերձաւորաց դու մարտ լեալ ի Բահլ, եգիտ մարդարիտ շահաւոր. և դարձեալ ի տուն և հասեալ ի Գանձակ, վաճառեաց զհասարակ մարգարտին զհատն յիսուն դրամ : Եւ եկեալ ի Նախճաւան, վաճառեաց զչորեւոր (չորրորդ) մասն մարգարտին յեւթանասուն դրամ զհատն : Եւ հասեալ ի Դուին, վաճառեաց զերկոտասաներորդ մասն մարգարտին զհատն յիսուն դրամ : Եւ մինչ ի Շիրակ առմեզ եկն, և ունէր մնացեալ մարդարիտս հատս քսան և չորս : Արդ գիտեա մնացելովքն, թէ ամենայն քանի մարդարտն է, և կամ քանի դրամ գինք մարգարտին :

Սէր Լազարոսի Տիգրիս Եմ և ոչ պարսկանի :

Թագաւորին մէկը սեղանը կերակուր կերած ժամանակ սովորութիւն ունէր որ իւր մտերիմ խորհրդականներն ալ չորս կողմը նստած կը խօսակցէին : Օր մի երբ պատնջանէ (փաթիւճան) կերակուր բերին, թագաւորը պատառ մի անկէ ուտելով սկսաւ գովել ու ըսել թէ ինչ ազնիւ կերակուր է : Մտերիմներն ալ պատասխանեցին, այս ահա թագաւոր, պատնջանը աղիւ բան մի է և ընտիր կերակուրը կ'ըլլայ, և մարդոյս շատ օգտակար է : Միջոցը քանի մի օր անցաւ, դարձեալ ճաշու ժամանակ պատնջանէ կերակուր բերին սեղան : Թագաւորը պատառ մի առնելով սկսաւ երեսը թթուեցընելով ըսել, թէ այս ինչ գարշելի կերակուր է, ամենեւին սիրած չեմ : Իւր մտերիմներն ալ իրեն հետ սկսան պարսաւել զայն ու ըսել թէ ամենեւին կերակուր ըսելու տեղ մի չունի, և թէ անհամ ու մարդոյս փնասակար կերակուր է : Թագաւորը զարմանալով դարձաւ ըսաւ. ինչ զարմանալի մարդիկ էք դուք. անցեալ օր ես գովելու՝ դուք ալ հետս գովեցիք, ու հիմայ որ պարսաւեցի, դուք ալ կը պարսաւէք, փնասակար է կ'ըսէք. դուք ինչպէս մարդիկ էք, որ ամենեւին անկեղծութիւն ու մտերմութիւն չէք ցուցըներ : Ասոր վերայ դարձան ու ըսին թագաւորին. Տէր արքայ, մենք պատնջանի մտերիմ չեմք, այլ թագաւորի մտերիմ եմք : Այս պատասխանը թագաւորին ծիծաղը շարժեց :

Այս տեսակ մտերիմներ անպակաս են աշխարհիս մէջ, որոնք մարդոյս

գործքերը կամ անոնց աշխատասիրութիւնները կը գովեն, չէ թէ անոնց ըստ ինքեան գովելի ըլլալնուն, այլ միայն ի շնորհս անոնց տիրոջը և աշխատասիրողին որուն մտերմութիւն կ'ուզեն ցուցնել իրենց շահուն համար, և ոչ ուրիշ գիտմամբ:

ԱՅԼ ԵՒ ԱՅԼՔ

Հաղաւարէպ Ղապասան մի: Նա բօլիի պատժապարտութեան ատեն նին առջեւ մօտերս տարօրինակ փուրսիշ մի պատահեցաւ: Խնդիրը մօր դասպանութեան վերայ էր, զոր Թու մագո Ֆուսօ անուն 67 տարեկան անձ մի ի գործ դրած էր ասկէ իբր 45 տարի առաջ, երբ հազիւ 22 տարուան կար ինքը: Այս յանցանքը վերահաս քաղաքական յեղափոխութեց և ուրիշ մասնաւոր պարագայից պատճառաւ երկար ժամանակ առանց դատի մնացած էր, և յետոյ ալ ուրիշ տարադէպ պատճառներով պատիժը չէր ընդունած: Վերջապէս մօտ օրերս ուրիշ յանցանքով մի ամբաստանուելով՝ ճանչցուեցաւ, և պատժապարտութեան ատենին ներկայացուեցաւ ասկէ իբր կէս դար առաջ գործած եղեռնագործութեանը համար: Բնթերցողք կրնան իրենց աչքին դիմաց բերել ատենին կերպարանքը. վկաներուն շատը մեռած էին, իսկ եկող երեւցողները քամակնին կորացած ու իրենք կծկտած կը ընձմտած ու ոտքերնուն մէկը փոխին մէջ ինկած մարդիկ էին: Սպանման պատճառ անուղղակի կերպով մի կանցա անուն կին մի ըլլալուն, կանչուեցաւ որ նա եւս իւր գիտցածը պատմէ. յիշեալ կինը կարճ հասակաւ 70 տարեկան պառաւ մի էր,

զոր տեսնողը չէր կրնար հաւատալ թէ այս տեսքով կին մի պատճառ եղած ըլլայ երբեք սպանութեան մի: Վկայութեան կանչուողներէն մէկն ալ որ ակնատես եղած էր, ու ատեան չէր եկած, ուրիշ մի զանկապ անմեղադիր ընելու համար ըսաց՝ թէ հարիւր տարին անցուցած է, ու չը կրնար քայլը առնել: Այս պարագայից վերայ բոլոր ատենակալաց խնդրանօքը ամբաստանեալը ազատ թողուեցաւ:

— Արեւիկայի պապերայն: Ամերիկայի մէջ կռիւլ սկսելէն մինչեւ վերջը, երկու թշնամի բանակները 252 պատերազմ կամ կռիւ տուին քիչ շատ ծանր. 89 Վիրժինիայի մէջ, 37 Օթէնէսէսի մէջ, 22 Սիսուրիի, 12 Նէորճիայի, 10 հարաւային Քարօլինայի, 11 հիւսիսային Քարօլինայի, 7 Ալապամայի, 13 Լուիզիանայի, 16 Արքանսասի, 5 Ֆլորիտայի, 5 Դէքսասի, 5 Սարիլանտի, 14 Քէնէդուքի, 1 Բէնսիլվանիայի, 1 Նոր Սէքսիկայի եւ 1 Հնդկային երկրին մէջ:

ՎԱՄԱՆԱԿԱՐԿԱԿԱՆ Ք

Քաղաքիս կառավարիչ վսեմափայլ Իզզէթ Փաշայն գրեթէ եկած օրէն ի վեր է մասնաւոր հոգ ու խնամք կը տանի սուրբ քաղաքիս փողոցներուն ու շուկաներուն կանոնաւորութեանը, որոնց մեծագոյն մասը արդէն յարդարեց և լայնցուց, փլել տալով շուկաներուն երկու կողմը կանգնաչափ լայնութեամբ եղած նստարանի ձեւով ու ահագին քարերով եղած շէնքերը, որոնք փողոցներուն ու շուկաներուն կէսը գրաւած էին և մեծ դժուարութի կը տալին անցուդար-

ձի, մանաւանդ ուխտաւորաց բազմութեան ժամանակ. և բաց ի նստաւորաները վերցընելէն, քարայտակներն ալ բոլորովին նորոգեց միօրինակ ձեւով: Եւ այս պատճառաւ խանութներուն շատերն ալ նորոգուելով ներկուեցան, որով բաւական պայծառութիւն ստացաւ սուրբ քաղաքս:

Սուրբ Երուսաղէմ որքան որ իւր հնութեամբ և սրբազան յիշատակներով թէ՛ քրիստոնեայ և թէ՛ անքրիստոնեայ աղգացքով կարեւորութիւն ունի միշտ, այսու ամենայնիւ երկու ինչ կը պակսի իրեն աւելի ծաղկելուն. մէկ մը ջուրը, երկրորդ՝ ճանապարհին անհարթութիւնը, և այս երկու կարեւոր միջոցները քանի մի տարիէն ի վեր է որ եւրոպացւոց ուշադրութիւնը գրաւած է, և զանազան ընկերութիւններու կողմէ ևս քանի մի անգամ յատուկ մարդիկ և ճարտարապետք եկած են, թէ կենդանի ջուր գտնել ու քաղքին մէջ վաղորդելու համար, և թէ Յօսպէէն մինչեւ Երուսաղէմ երկաթուղի շինելու: Ընդհանր քաղաքին բարձր ու ապառաժ դիրքին նայելով՝ եթէ անհնարին չէ, դժուարին է ըստ մեզ, իսկ երկաթուղի շինուիլը որչափ որ դիւրին՝ այնքան ալ հարկաւոր է: Ընցեալները փոխանակ երկաթուղւոյ՝ կառուղի շինուելու լուր մը առնելով, մեծ ուրախութիւն եղաւ բնակչաց, և որքան որ չստուգուեցաւ, այսու ամենայնիւ կը յուսամք որ աշխարհաշէն տէրութիւն մի, ինչպէս է Օսմանեան կառավարութիւնը, զանց չպիտի ընէ վերջապէս սուրբ քաղաքին հասարակութեան փափաքը լեցընելու, դոնէ՛ կառուղի շինել տա-

լով և տարուէ տարի անհամար աղքերէ եկող ուխտաւորաց բարեմաղութութիւններն ընդունելու, որոնք ամէնքն ալ օրհնող պիտի ըլնան իւր թանկագին կենացը համար:

— Երկայ յօդուածս մամուլը տըրուելէն յետոյ իմացաւք որ Օսմանեան բարեխնամ տէրութիւնը յատուկ հրամանագրաւ արտօնութիւն շնորհած է կառուղիի համար, և մօտերս կ'սպասուի, կ'ըսեն, գլխաւոր ճարտարապետին դարուստը որ անմիջապէս պիտի սկսի: Երսուի թէ հինգ միլիոն դահեկան ծախք պիտի երթայ, և այս ծախքը քաղաքիս բնակիչք պիտի վճարեն, հարուստք դրամ հատուցանելով, իսկ աղքատք անձամբ աշխատելով որոշեալ կարգաւ:

— Ընդհանր ամօոյս մէջ Էւստրիոյ տէրութեան Հիւպատոս Մեծ. Պ. Վալքէրտը Մոլթիէմ գործոյ մի պատճառաւ իւր հայրենիքը երթալով, իրեն փոխանորդ կարգեց առաջին թարգման ու քանչէլիէր յարգապատիւ պարոն Յակօբ Փասքալ Սուրատեանը: Նորին մեծապատուութիւնը ցուցնցած այս յարգանաց և հաւատարմութեան նշանը, նոր յայտարարութիւն կը համարուի հայկազուն Պարոնին բաւմամեայ հաւատարիմ աշխատութեանցը զօր ցըցուցած է Կայսերական տէրութեան իրեն յանձնուած պաշտօնին մէջ: Ուրախ եմք ծանուցանելու որ յիշեալ Պ. Սուրատեանը նաեւ իւր աղգասէր ու բարեպաշտ զգացմունքներովն ալ նշանաւոր համարուած է ազգայնոց քով, և շատ առիթներու մէջ ցոյց տուած է իւր առ Ս. Եթուս ունեցած բարի նախանձը:

ԱՆՈՒԱՆԻ ԲԱԺԱՆՈՐԴԱՅ

ԱՄՆ. Տ. Տ. ԵՍԵՅԻ Կրթական Պարտիսը (3 օրի.):
Գեր. Խաչակ Կրթականիս (2 օրի.):
" Կարպետ Կրթականիս :
" Յակոբ Կրթականիս (2 օրի.):

ԱՆԻՑԱՆԴՐԱՆ

Արժ. Յակոբ Տ. փարգապետ :
Ազգական մահաւոր Յակոբ աղա :
Գրեգորեան Սարգիս էֆէնտի :
Գ. Խաչակեան Աղջկանիւր աղա :
Զարեան Կարպետ աղա :
Խաչաւոր մահաւոր Յակոբ աղա :
" Ահիւր Աղջկանիւր Ընկերութեան :
Հայաձեան Միւրսն աղա :
Հալաւա ճիւղին Գրեգորեան :
Ճեփակիրձեան Գաւաթիկ աղա :
Նիկողայոսեան Յարութիւն էֆէնտի :
Պօղոս աղա Բէլարօֆ :
Սեղատեան Գարբիէլ աղա :
Տէր Գապարեան Դադարոս աղա :

ԱՏԱԲԱԶԱՐ

Եղեան Մնայական աղա :

ԱՖԻՕՆ ԳԱՐԱՀԻՍԱՐ

Վարդեան Գրեգոր աղա :

ԵԳԻՊՏՈՍ

Գեր. Մկրտիչ Արքեպիսկոպոս :

ԵՐԶՆԱՅ

Քիւրա օղլուեան մահաւոր Գրեգոր աղա :

ԵՐԻՍԱԳԵՐ

Վանաթիւր Իղլէթ Փաշայ Կառաւարիչ քաղաքիս :
Լիւթ փաշայ :

Արժանապատիւ Վրձանէս փարգապետ :

" Յարութիւն փարգապետ :
" Պետրոս փարգապետ :
" Յովնանէս փարգապետ :
" Եղլէն փարգապետ :
" Խաչատուր փարգապետ :
" Մարտիրոս փարգապետ (2 օրի) :
" Աթանաս փարգապետ :
" Տէրաճեան փարգապետ :
" Տիմիթէոս փարգապետ :
" Աստուածատուր փարգապետ :
" Փիլիպպոս փարգապետ :
" Բառնաբաս փարգապետ :
" Իգնատիոս փարգապետ :
" Խարէն փարգապետ :

Յակոբ քահանայ Արքեպիսկոպի :

Արեւազ Մարտիրոս Մարգարայի :

" Գրեգոր Երմիկայի :
" Պօղոս վանեցի :

Սարգիսաւոր Գրեգոր Արարիկայի :

" Խաչատուր Մարտիրոսի :

Քարապետ Բարսեղ Այազմալեան :

" Բարսեղ Բաղիշեցի :

" Կանուկ Երանցի :

Ամբիկայի Հիւրատոս . Mr. Victor Beauchocher,
Consul d'Amérique.

Ընդդէմ Հիւր. Mr. N. Moore, Consul d'Angleterre.

Աւարիկայի Հիւր. Mr. Walcher de Molthiem, Consul d'Autriche.

Գաղղիայի Ընդհանուր Հիւր. Mr. E. de Barère, Consul Général de France.

Գաղղիայի Հիւրատոսարանի Բարաւազոր, Mr. F. Rougon, Chancelier du Consulat de France.

Խաչատուրեան Յակոբ աղա :

Մաթաթեան Կարպետ աղա :

Ռուսիայի Հիւրատոս :

Մարտիրոս Կրպիկեան աղա Պօղոսի :

Ս. Մարտոսեան Բարաւազ Յակոբ աղա (2 օրի) :

Ս. Մարտոսեան Գաղղիոս աղա :

Սերմիկայի Հիւր. Mr. Louis Dodici, Consul d'Espagne.

ԵՐԵՒԱՆ

Քերիմալ մահաւոր Եղեալոր աղա :

ԵՆԴՈՒԿԱ

Լաւշորդ Եղեալիկայ արժ. Յակոբ փարգապետ :

Չամբերձեան Գրեգոր աղա :

ԶՄԻՆԻՆԻԱ

Տէր Յակոբ քահանայ Պարագանեան :

Աղաձեանեան Մտեփան աղա :

Գարադաշեան Տիգրան աղա :

Գաւառաւորեան Յովնանէս աղա :

Ետեան մահաւոր Յակոբ աղա :

Զօրայեան Միսոս աղա :

Երմանեան Գէորգ աղա :

Մ. Էթիկեան Խաչատուր աղա :

Յ. Էթիկեան Խաչատուր աղա :

Ճշմարտախօսեան Մտեփան աղա :

Մարտոսեան Յակոբ աղա :

Մերապեան փարձարան :

Չաղլէան Յակոբ աղա :

Չիլիկեան Գրեգոր աղա :

Չիլիկեան Յակոբ աղա :

Պարագաւորեան Գաւառ աղա :

Պարագաւորեան Պարագաւոր աղա :

Սարգաւորեան մահաւոր Կաղաւի աղա :

Վարդեան Յակոբ աղա :

Տամաձեան Յովնանէս աղա :

Տամաձեան Մարգիս աղա :

Տէրեան Յարութիւն աղա :

Տէր Փիլիպպոսեան Մարտիրոս աղա :

Փախաղեան Յարութիւն աղա :

ԽԱՐԵՐԻ

Ստաւէլեան Յարութիւն աղա :

ԳԼԽԻՆ

Գեր. Յարութիւն Արքեպիսկոպոս :
Էնֆիէճնան Կարգիւ Էֆէնտի :
Մուշէղեան Յարութիւն Էֆէնտի :

ԿԵՍԱՆԻԱ

Թանգարանն Կեաքից :
Թանգարանն Կեաքից :

ԿԵՅՎԷ

Տէր Բարդուղիմէոս քահանայ :
Ագամեան Գաղարոս աղա :
Ագամեան պարոն Մարտիրոս :
Աթանասեան պարոն Համարձուժ :
Երամեանց պարոն Մաքիլ :
Երամեանց Յարութիւն աղա :
Էմմանուէլ պարոն Գրիգոր :
Էմմանուէլ պարոն Սերգէ :
Կլարկիլեանց տիրացաւ Յովնանէս Թորոսեան :
Յովակիմեան պարոն Սարգիս :
Պոյաճեանց մահաւոր Կարապետ աղա :
Յուսի վարժապետ Կիւսլեցի :
Քէրոքեան մահաւոր Յակոբ աղա :
Իսկէնտէր աղա Իսկէնտէրեան :
Միհրան աղա Թաղլահեան Պօլեցի :

ԿԻՊՐՈՍ

Սրժ. Ղաւիս վարդապետ :
Սրժ. Պօղոս վարդապետ :
Դպրոցն Կիպրոսի :
Մարտիրոսեան Յակոբ աղա :
Մէլիքեան Սիլիքեան աղա :

ԿՈՍՏԱՆՆՈՒԴՈՒԼԻՍ

Ամեն. Տ. Տ. ՊՅՈՒՍ Սրբազան Պատրիարք (2 օրի.) :
Գեր. Արքանաթ Արքեպիսկոպոս Հայրանդարաշխարհ :
" Անդրեան Եպիսկոպոս :
" Արիստակէս Եպիսկոպոս :
" Գէորգ Արքեպիսկոպոս Պրուսայու (2 օրի.) :
" Գրիգոր Արքեպիսկոպոս Արաբիկու :
" Յովնանէս Արքեպիսկոպոս Պանդրոմնու :
" Նիկոն Եպիսկոպոս Վարժապետեան :
" Նիկողոս Եպիսկոպոս Պօլեցի :
Արժ. Ալէքսան վարդապետ Ուննեան :
" Գաբրիէլ վարդապետ Թաթարեան :
" Գրիգոր վարդապետ Արարիկեան :
" Խորեն վարդապետ Գալիպոլեան :
" Կարապետ վարդապետ Գալի. Պատրիարքի :
" Յակոբ վարդապետ Քարաիւփիլի :
" Յովնանէս վարդապետ Սեթեան :
" Պետրոս վարդապետ Պրուսայու :
Տ. Արիստակէս քահանայ Գարակոմիլիկի :
Տ. Գրիգոր քահանայ Աճէսեան :
Տ. Գրիգոր քահանայ Պէշիկժաղա :
Տ. Եղիշէ քահանայ Մայր Էկեղեցի :
Տ. Մարտիկ քահանայ Քարաիւփիլի :

Տ. Սուքիստ քահանայ Մայր Էկեղեցի :
Աղաթան Գրիգոր Էֆէնտի :
Աղաճանեան Սկրտիշ և Կարապետ աղա :
Անտոն աղա Խանդիլի :
Արիստեան Սկրտիշ աղա :
Արդանեան Ստեփան Պէշ :
Բարաղամեան Յովնան աղա :
Բարսեղեան Ստեփան աղա :
Գարբիէլ աղա (մահաւոր) :
Կարբիէլեան մահաւոր Սկրտիշ աղա սակերիշ :
Գաղապաճեան մահաւոր Խաչատուր աղա :
Գաղապաճեան Հանիկ աղա ժամադրք :
Խաչատուան Դաղար աղա :
Գալիկիլեան Յարութիւն աղա :
Գաղարաճեան մահաւոր Գաբրիէլ աղա :
Գաւնիկ աղա (մահաւոր) սակերիշ :
Գաւնեան Յարութիւն աղա :
Գաթամաճեան Գէորգ աղա (2 օրի.) :
Կաթամաճեան Մանուէլ աղա :
Կաթամաճեան Յարութիւն աղա :
Կաթամաճեան Կարաթիւ և Համարձուժ աղա (2 օրի.) :
Կարապետ մահաւոր Յակոբ աղա :
Կաղաւեան մահաւոր Յարութիւն աղա :
Գաղապաճեան մահաւոր Յակոբ աղա :
Գրիգոր աղա Թէփիկ :
Գրիկոսեան Սիմօնիկ աղա :
Կարապետ Էնիկու թիւն Էյիպու :
Էաղլեճեան Պօղոս աղա :
Էաղլեճեան մահաւոր Յովնանէս աղա :
Էուսուֆեան Ալէքսան աղա :
Էրամեան Գէորգ Պէշ (3 օրի.) :
Էօրտամեան Կարապետ աղա (2 օրի.) :
Զարդարեան Գէորգ աղա :
Զարդարեան Կարապետ աղա :
Էմմանուէլ Վարդապետ :
Էնանցեան Վարդապետ :
Էսէեան Գէորգ աղա :
Թաղլարեան Վրժանէս աղա ժամադրք :
Թահմապալուեան Կարապետ աղա :
Թաշի պաշի Վարդանեան Տաղէս աղա :
Թաշի պաշի Յարութիւնեան Առաքել աղա :
Թէփիլեան Յովնանէս աղա :
Թիւրքիլեան Կարապետ աղա :
Թիւրքիլեան Յարութիւն աղա :
Թօղաթիլեան Սինաս Էֆէնտի :
Թօթապոյի մահաւոր Յակոբ աղա :
Ի խաղալեան Ասապա աղա :
Ի յնէճեան մահաւոր Սինաս աղա :
Խորալեճեան Ստեփան աղա սակերիշ :
Խաչատուրեան Սկրտիշ աղա :
Խաղապետեան Գէորգ աղա :
Կիւլլեհիկ Արէլ աղա :
Կիւլլեհիկեան մահաւոր Կիւլլեհիկ աղա :
Կիւմիլեան Համարձուժ աղա :
Կիւմիլեան Յարութիւն աղա :
Կիւմիլեճի մահաւոր Արքանաթ աղա :

Կիւմիւշի Դաբրիէլ աղա :
 Կիւմիւշի Գասպար աղա . (2 օրի .) :
 Կիւմիւշի Գաբրիէլ աղա :
 Համաձեւան Գասպար աղա :
 Հարենց մահաւորի Աբրահամ աղա :
 Ղազարոսեան մահաւորի Խաչիկ աղա :
 Ղազարոսեան Քրիստոստուր աղա :
 Ղազէզ պուշի մահաւորի Քերթէ աղա :
 Ճէնաղեան Ղազարոս աղա :
 Ճէնաղեան մահաւորի Գաբրիէլ աղա ոսկերիչ :
 Ճիւլէիկեան Կարապետ աղա :
 Ճիւլէիկեան Ղազարոս աղա :
 Ճիւլէիկեան Յովնանէս աղա :
 Մողլակեան Եփրեմ աղա :
 Մաղմանեան մահաւորի Մարգիտ Խաչիկ :
 Մահաւորի Պետրոս աղա փնտի երկրպետ . Միմամաղա :
 Մանիկեան մահաւորի Մանուկ աղա . (2 օրի .) :
 Մանուկեան Յակոբիկ աղա :
 Մանուկեան Պօղոս աղա :
 Մանուկեան Յովնանէս աղա :
 Մանուկեան Սէնէքերիմ աղա :
 Մաքսուտեան Սիմոնիկ աղա . (2 օրի .) :
 Միխիմարեան Միխայիլ աղա :
 Միսիկեան Ճիւլեան աղա :
 Միսիկեան Խաչատուր աղա :
 Միսիկեան Վարդէրէս աղա :
 Միքայէլեան Ստեփան աղա :
 Մոսիսեան Տօբթօր :
 Մուկայաձի Յակոբ էֆէնտի . (2 օրի .) :
 Մուսիկեան Յակոբ աղա :
 Մուրատեան Գէորգ աղա :
 Մուրատեան մահաւորի Մաղաբ աղա :
 Մոթիմեան մահաւորի Կարապետ աղա :
 Յակոբեան Պօղոս աղա ոստէքեար :
 Յովնանէս աղա :
 Յովնանէսեան Հայրապետ աղա :
 Յովնանէսեան Յակոբ և Բարսեղ աղայք :
 Յովնէիկեան Կարապետ աղա :
 Դէրէսեան Գրիգոր աղա :
 Դիւղոսեան Պետրոս աղա :
 Դորառանիկեան մահաւորի Գրիգոր աղա . (2 օրի .) :
 Դորառանիկեան Յակոբիկ աղա . (2 օրի .) :
 Դորառանիկեան Սիմոնիկ աղա . (2 օրի .) :
 Դահաւեանից ընկերութիւն Սէրտապից :
 Դամբեան մահաւորի Կարապետ աղա :
 Դամբեան Լաւաիս աղա :
 Դիւիկեան Յովնանէս աղա Ղարապաղցի :
 Ընդունեան Մարտիրոս աղա Ժամագործ :
 Զայեան Միքայիլ աղա Բենիկանցի :
 Զալաբեան Կարապետ աղա :
 Զէլիկեան Գրիգոր և Յովնանէս աղայք :
 Զրաձեան Մարգիտ աղա :
 Զօլազեան Մանուկ աղա :
 Զօլանեան Ղազարոս աղա :
 Պալեան Կարապետ Լիկրայ . (5 օրի .) :
 Պալեան Մազգիտ Պէյ :

Պալաքէսեան Լաւաքէլ աղա :
 Պաշտպանիկեան մահաւորի Սերտէ աղա :
 Պարտիկանեան Լաւաիս աղա :
 Պէյլէրեան Եղիա աղա :
 Պէյլէրեան Խաչատր աղա :
 Պէյլէրեան Սահակ աղա :
 Պէյլէրեան Մարգիտ աղա :
 Պէյլէրեան Միքայիլ աղա :
 Պօղոսեան մահաւորի Գէորգ աղա :
 Պօշտիկեան Մարգիտ աղա :
 Ռաբէն աղա դերձակ :
 Սափրիչեան Երմայիմեան :
 Սադաեան Ալեքսան աղա :
 Սահակեան մահաւորի Յարութիւն աղա :
 Մարգիտ (մահաւոր) աղա ոսկերիչ :
 Մարրաֆեան Կարապետ աղա :
 Սերպիլէ (մահաւոր) աղա :
 Սերպիլէեան Երանիկ փարժուհի :
 Սերպիլէեան Յարութիւն աղա :
 Սերտեան Տօբթօր էֆէնտի :
 Սերպիլէն էֆէնտի :
 Սէյրէղատէ մահաւորի Սահակ աղա :
 Սիմոնեան Յակոբ աղա :
 Սիմառեան Յարութիւն աղա :
 Սուլախանեան Նիկողոս աղա :
 Սուրէնեան Յովնանէս էֆէնտի :
 Ստամբուլեան Կարապետ և Բարսեղ աղայք :
 Ստեփանեան մահաւորի Միքայիլ աղա :
 Վարդանեան Աբրահամ աղա :
 Վարժապետեան Դրիգոր աղա :
 Տալիաձեան Աբրահամ աղա :
 Տատեան Յ. Լաւաքէլ Սիմոն էֆէնտի :
 Տատեան Պ. Լաւաքէլ էֆէնտի :
 Տատեան Պ. Միքայիլ Պէյ :
 Տատեան Յովնանէս Պէյ :
 Տատեան Դերէս էֆէնտի :
 Տատեան Պ. Մաղդաղիկէ :
 Տատեան Պ. Դաւիթ :
 Տատեան Պ. Սիմոն Պէյ :
 Տէր Յովնանէսեան Ղազարոս աղա :
 Տէր Վրժանիկեան մահաւորի Գրիգոր աղա :
 Տօղամանեան մահաւորի Միքայիլ աղա :
 Տօնիկեան Գաղաղապի Յակոբ աղա :
 Բէիլեան Միքայիլ Պէյ . (5 օրի .) :
 Բէիլեան պուշի մահաւորի Միքայիլ աղա :
 Փանոսեան Գէորգ աղա :
 Փառապետեան Գէորգ Լիկրայ . (2 օրի .) :
 Փէշաքաձեան մահաւորի Միքայիլ աղա :
 Փէշաքաձեան մահաւորի Սահակ աղա :
 Քարաքաձեան Միքայիլ աղա սրմաքէչ :
 Քաջաիկեան Լաւաքէլ աղա :
 Քէմահանեան Ուրդիկ էֆէնտի :
 Քէրէստէձեան Ենոբ աղա :
 Քէշիկեան Յովնանէս աղա :
 Քիւնաձեան Յարութիւն աղա :
 Քրիձեան Գէորգ աղա :
 Օհան աղա :

Ֆենեան Յովակիմ աղա :
Ֆերուհ Բարունակ Պէյ :
Փրենկեան Յակոբ Էֆենտի :

ՄԱՂԱՐԱ

Պիծակեան մահտեօի Յովաննէս աղա :

ՄԱՐԶՈՒԱՆ

Գեր. Գեորգ Արքեպիսկոպոս :

ՅՈՊՊԷ

Արժ. Երեմիա խարդապետ տեսուչ :

Ս. Մարտեան Սիմէն աղա :

ՊԵՐՈՒԹ

Արժ. Կերակոս խարդապետ տեսուչ :

ՏՐԱՊԷԶՈՆ

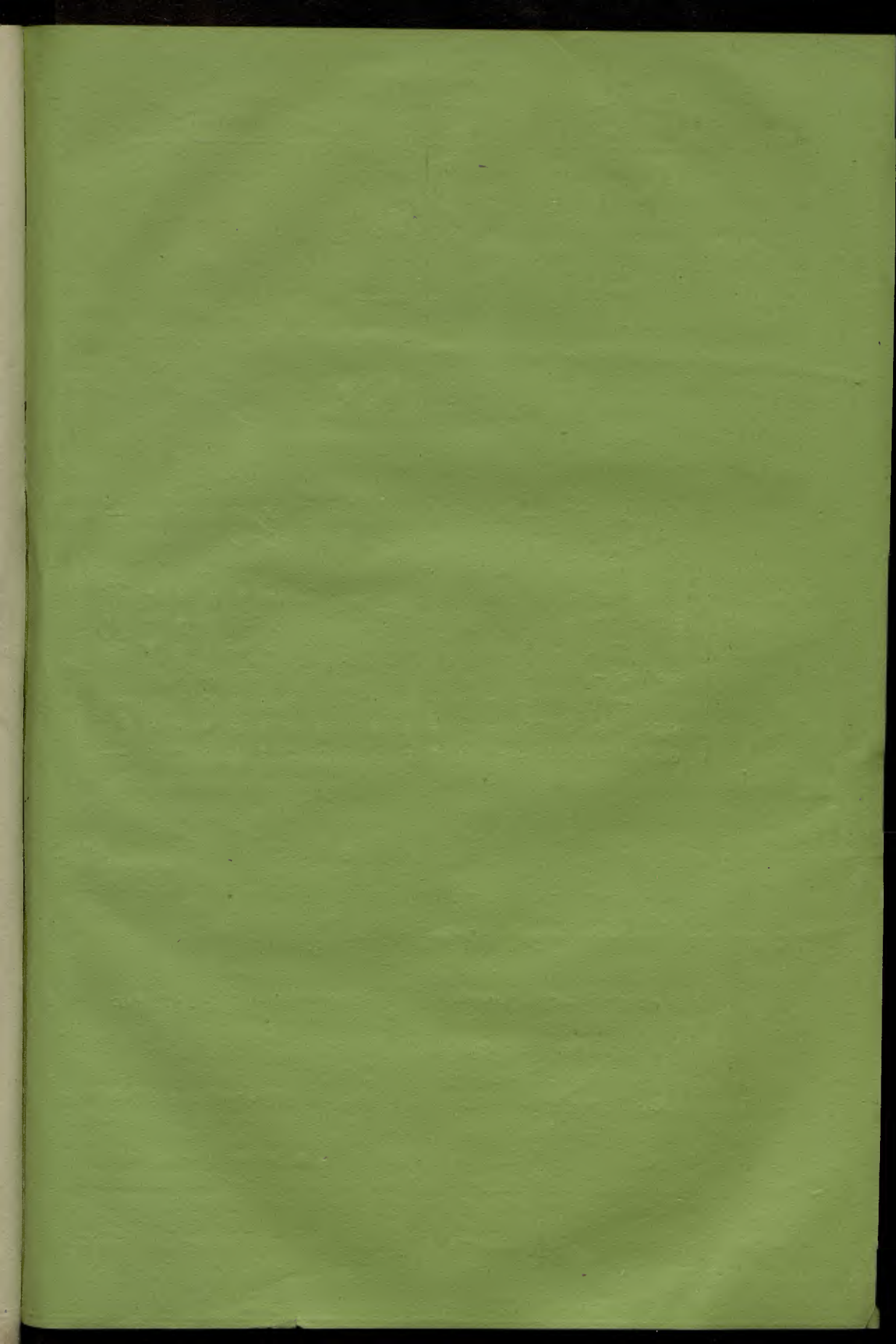
Արժ. Մեդրոպ Արքեպիսկոպոս (Զ օրի.) :

Մեղաւորեան Սարգիս աղա :

ՓԱՐԻԶ

Թիւրապետ Պետրոս աղա :

Մովսէս մահտեօի Գարիս աիկիթ :

ՑԵՆԿ

ՄԱՅԻՍ

ԳՐԱԳԻՏԱԿԱՆՔ . — Եփրեմ կաթողիկոս Սըրոյ	65
ՊԱՏՄԱԿԱՆ . — Հնդկաստանի ճերմակ փիղը . Փղապաշ- տու թեան ծագումը : — Ճերմակ փիղ փնտռող հնա- րադէտ հայը : — Կոտամայի ահւան	73
ԱԶԳԱՅԻՆ . — Եփր ձեռնադրութիւնք , եւայլն	76
ՈՒՍՈՒՄՆԱԿԱՆ . — Հարցմունք թուաբանականք	77
ԱՌԱԿ . — Սէք թագաւորի մտերիմ եմք եւ ոչ պա- տընջանի	78
ԱՅԼ ԵՒ ԱՅԼՔ	79
ԺԱՄԱՆԱԿԱԳՐԱԿԱՆՔ	79

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ՊԱՏՄԱՆՔ

- Ա. Սիօնո ամսէ ամիս կը հրատարակուի մէկ 16 էրեօէ բարիացեալ ութածաշ-
թովթով :
- Բ. Տարեկան զինն է մէկ ու կէս արծաթ Մեծիտի , կանխիկ վճարել :
- Գ. Հանապարհին ծախքն առնողին վերայ է :
- Դ. Զատ տետրակ առնել սւղողը , պէտք է ամէն մէկ տետրին 3 դահեկան
վճարէ :